

UČ SE, SYNU,
MOUDRÝM
BÝTI!

MIROSLAV SLÁCHA

UČ SE, SYNU,
MOUDRÝM BÝTI!

aneb

Chceš-li míti synka vola, dbej, ať
jemu smrdí škola...

II. díl školských povídek

Miroslav Slach

„Spravedlnost je aritmetikou lásky.“

/T. G. Masaryk/

PÁR SLOV ÚVODEM

TEĎ

Je to zvláštní pocit mít v hlavě příběh, rodící se snad 8-10 let a vědět, že ho jednou napíšete. Vědět, že vzniká cosi, co už existuje. Ano, už to existuje, jen se to musí jasněji vynořit z mlhy. Jsou v něm všechny postavy, jsou připravené, vyčkávají na svou chvíli, aby vystoupily na scénu, jakmile dostanou pokyn – a tehdy, zčista jasna zaslechnete jasný a náhlý příkaz... Ted'! Ted' znamená, že můžete začít psát. Ted' znamená, že víte o svém příběhu všechno.

Ano, požehnaná chvíle. Konečně už můžete psát. Ted' znamená opravdu ted'. V té chvíli se vždycky bojím, že mě někdo vyruší, že mi přeruší souvislý tok. A proto, jen co dopíši první kapitolu, ještě zatepla se pouštím do kapitoly poslední. Vím přesně, kam směřuji. Musím napsat poslední scénu, přiblížit se rovnou k závěru – ne, není to v každé próze, ale v rozsáhlém románu vždycky. Zvlášť, když příběh jeho děje v sobě nosíte dlouho, celá léta, ale přitom víte, že jednou ožije.

Kdo ví, kde se to v člověku bere, to co se musí jednou projevit, ožít. Někdy se mi zdá, že je to jediná chvíle – ten jasný a náhlý příkaz „ted'“, která vám poskytne aspoň trochu radosti z čisté tvůrčí práce.

PhDr. Miroslav Slach

PŘEDMLUVA

„Puer, disce sapere“ – Uč se, synu, moudrým býti!“

aneb

„Chceš-li mítí synka vola, dbej, ať jemu smrdí škola!“

(J. A. Komenský)

„Koho bohové nenávidí, učiní ho pedagogem,“ říká jedno staré latinské přísloví. Obávám se, že trochu nadsazuje. Na platnost tohoto přísloví pramálo dbal můj otec prof. Karel Slach, který se stal na počátku dvacátého století, na sklonku rakouského císařství a v prvních letech Československé republiky kantorem a posléze ředitelem na rolnických školách, – i jeho syn – totiž autor těchto řádků – celý život kantořil (a psal) a samozřejmě se oženil, jak jinak než s učitelkou. A jejich syn Miroslav vystudoval pedagogickou fakultu a dcera Helena studuje filozofickou fakultu.

Ano, kantořina je poctivé a krásné povolání, ať už je bohové a skoupé finanční úřady nenávidí sebevíc. (Jen jestli je nenávidí...) A tak jsem kantořil celý svůj život, jako kantořil můj otec, jako učila má žena Blaženka a po nás snad bude kantořit i náš syn a možná i dcera. Ale kdo ví? Nedivte se tedy, že pevně doufám, že časem se i to staré latinské přísloví změní. Lidé budou třeba říkat: „Koho bohové nenávidí, učiní ho podnikatelem, nebo mafiánem, – rezníkem nebo poslancem parlamentu.“ A to pak bude v národě Komenského veselo!

Ale vraťme se ještě k souboru povídek *Uč se, synu, moudrým býti*. Vyprávění o škole, ve škole a za školou, jak jsem to sám prožil i jak to prožili jiní z let na konci rakousko-uherského mocnářství, z počátku i konce Masarykovy Československé republiky, z dob nacistické okupace i po osvobození, z časů totality i z blýskání na lepší časy za Gorbačovovy perestrojky, z prosluněných dob po sametové revoluci na počátku devadesátých let¹, – pravda a lež, která se odehrávala v minulých letech před katedrou a za katedrou národních a základních škol, středních i vysokých škol v národě a lidu Jana Ámose Komenského, aby se naplnilo heslo: „*Uč se, synu, moudrým býti!*“

Vyprávím – snad s laskavým humorem o podivuhodných osudech studentů i jejich kantorů, jak je přinesl sám čas i nevyzpytatelný život a jak je přineslo i neuvěřitelné poznání, že každý dostane v životě tolik štěstí, kolik se ho odváží chtít. „Chtějte hodně,“ říkával jsem svým žákům...

PhDr. Miroslav Slach

P. S. Pro svobodu, mír a spravedlnost na celém světě by měla vychovávat i dobrá kniha. Snad i tím, že probouzí v čtenáři ušlechtilé a hluboké city. Náš svět, celé lidstvo stojí před osudovou otázkou: být či nebýt? Jak to říká náš prezident Havel: „*Náš svět se musí změnit. Lidstvo se musí naučit nově myslet.*“ A co kniha? Ne, kniha nemůže

¹ I. díl školských povídek s názvem „**Má bystrá a poslušná dcera**“ je z dob totality, pak také z období blýskání na lepší časy za Gorbačovovy perestrojky i z prosluněných dob po sametové revoluci 17. listopadu 1989.

změnit svět. Svět mohou změnit jen lidé. Ale dobrá kniha může změnit člověka. A v tom vidím poslání spisovatele, poslání literatury i poslání dobré knihy.

Všetaty, 2000

Pro e-vydání přepsala Mgr. Helena Slachová. Všetaty, 2023.

CHOVÁNÍ: „USPOKOJIVÉ“

Chování: „Uspokojivé“

Odjakživa jsem chtěl být ševcem. Kdepak kantořina! Děda ševcoval u Lobkoviců celý život, táta jakbysmet a proč by měl najednou jeho nejstarší kluk dělat něco jiného?

Jenže to bych předbíhal. A taky to nepatří do mého příběhu.

Patří tam ta ševcovina, dětství na lobkovickém velkostatku, klukovské toulky v Polabí a pod vltavským jezem, schovávačky ve vinicích, knížecí hony, školy, srneček a – zajíci.

Totíž – jen jeden zajíc, ten, který mě stál dvojku z mravů.

Od malička mi učarovala vůně kůží a ševcovského mázu, tátovi jsem pomáhal šmírovat dratev a když začal krájet knejpmem zlatově hnědou kůží na podrážky pro nejmladší komtesku, byl jsem jako ve vytržení. Ne že by táta dělal střevíčky pro Jejich Jasnosti! Lobkovické panstvo nosilo botičky od Salamandrů z Vídně, ani Praha jim nebyla dost po chuti. Ale když šlo o rychlou opravu, o „kvaltovku“, nepohrdli

svým „tělesným“ mistrem Baštýřem. Jako by táta nedovedl vykrojit zrovna tak šikovně branzoli a načechrat futro jako ti rakouští majstří!

Jenomže bylo taky potřeba sedlařit, opravovat postroje parádním koním, v Hoříně si potrpěli na čtyřspřeží, a když si paní kněžna vyjela na Mělník nebo do Roudnice na příbuzenskou vizitu, musely postroje zářit lakem jako slunce, svítit drobnými plíšky do stříbrna a padnout kladrubským běloušům jako ulité.

„Uniforma c. k. polního maršálka a postroje mých běloušů – das ist das selbe, víš, Hans?“ říkával kníže pán.

(Byl to otec toho slavného Jiřího Kristiána prince Lobkovice, co potom vyhrával za první republiky kdejaký automobilový závod, kašlal na koně a na postroje, a nakonec se zabil na Avusu v Berlíně, když se užuž zdálo že vyhraje i tam a pobije všechna esa Němců a Taliánů – od Nuvolariho až k Hans von Stuckovi. Inu – degenerace. Kdepak koně a auta...) A pak nade všechno miloval koně.

Znáte tu vůni kočárových kol, když jim z hlavice teče ještě čerstvá kolomaz?

Jako kluci jsme byli každou chvíli jinde.

Chvíli u táty na verpánku v sedlárně, pak nás zlákala tmavá kočárová kůlna, kde stály dva honosné landaury, jejichž střecha se dala sundat, aby každý viděl, koho vezou.

Hned vedle byl těžký černě lakovaný místodržitelský uzavřený kočár se stříbrným kovááním, s dvěma nablýskanými lucernami po

stranách kozlíku, s hruškou na opratě a s koženým pouzdrem na držadlo biče, po obou stranách kočáru dvířka se skleněným oknem a pod oknem na dvířkách nádherný umně namalovaný lobkovický erb, který musel panský kočí Hans denně oprašovat, aby nezašel... Ach, do toho kočáru se ani nakouknout nesmělo. Tam jelo panstvo jakoby na zapřenou.

Ale stály tu také tři lehké faetony, kočárky, které jezdily rychle jako blesk, a protože tenkrát nosily dámy široké klobouky, a ještě širší sukně, když si do takového faetonu sedla Její Jasnost paní kněžna, byl plný, a když se s ní svezla i některá z komtesek, zdálo se, že to kočárek nevydrží, že je přeplněný až po okraj a že všechna péra a štífty musí povolít a prasknout. (A přitom byly komtesky jako za dva nic.)

Och, tady bylo pravé klukovské království, prolézat pod spodky kočárů, strkat zvědavé rozsochaté hlavy i ruce mezi dřevěné loukotě kol, houpat se na pružné, krásně lakované oji, až to začalo praskat a dobrácký kočí Hans, který se pořád ometal buď v konírně, nebo pod kůlnou, začal naoko hromovat a hnal nás dlouhým parádní bičem daleko odtud.

Ale ve dvoře jsme nepotkávali jenom Hanse, (který tak krásně voněl senem a koňským potem) nebo knížete pána, (který voněl jako Hans konírnou a taky kolínskou vodičkou), občas jsme narazili i na poklasného Vondru, šafáře a hejno hospodářských adjunktů, a ti všichni kluky honili, sotva jim některý přeběhl přes cestu. Jenomže to všechno bylo jen naoko. Báli se direktora Holmanna.

Holman to byl milostpán a velká potvora! Dlouho jsem si myslel, že je ještě nad Jeho Jasnost knížete pána. Měl krátký navoskovaný

knír, pichlavé oči jako cikán, nosil vysoké jezdecké boty a z levé holínky mu trčela zastrčená rákoska. Běda klukovi, který mu přišel na statku do rány, ať už to bylo ve stájích, v kovárně, v kočárové kůlně, na sýpkách nebo v tátově sedlárně – rákoska se mihla v jeho kostnaté chlupaté ruce jako blesk a my upalovali s čerstvým jelitem na zadku, slzy v očích a ruce opatrně hladily kařata vzadu. Kolikrát jsme mu slibovali ukrutnou indiánskou pomstu, v duchu si malovali mučednický kůl a oskalpovaného Holmanna u kůlu, jak zbaběle skuhrá o milost...

(Tenkrát jsem byl právě náčelníkem kmene Siouxů. Jmenoval jsem se „Krvavý buvol“ – „Bloody Bull“ a bledými tvářemi jsem – až na čestné výjimky – z gruntu pohrdal.)

Zažili jste někdy dobrodružství indiánských plížení a odvážných přeпадů v bludišti václavské vinice nebo dole u Labe, v mokré vlhké trávě, když z rákosí vzlétaly volavky a klukovské hlavy, ozdobené náčelníckými péry, které poztrácel náš opelichaný kohout někde na hnojišti, se tiše plížily mezi žlutými vodními liliemi, lokty a kolena navlhlá rosou a oči na stopkách, aby je někde nezaskočila bledá tvář?

Vidíte. A přece mě jednou ta proradná bledá tvář zaskočila.

Bylo to ve druhém nebo ve třetím roce světové války. Hlad a bída se plížily do chalup, smrt si vybírala na vzdálených bojištích svoji daň, naši tátové, dědové i starší bratři umírali za císaře pána a za velké

a mocné Rakousko-Uhersko a já už dávno neměl být ševcem –
průákem.

„Kdepak, ještě by sis udělal mozoly na bříše,“ pochechtával se kníže pán. „Kluk má bystrou hlavu, hlásek jako stříbro, housličky mu v ruce jen zpívají –“ (to byl teda podfuk od naší mámy, že jsem se už od třetí třídy musel učit u pana řídícího hrát na housle, kdybych byl tenkrát věděl, kam to povede (- „půjdeš na kantořinu a basta! Nejdřív nižší gymnázium na Mělníce, a pak c. k. Amerlingův učitelský ústav v Praze, v Panské. Žádné strachy, Johann,“) tak říkával kníže pán někdy našemu tátovi, ale někdy mu taky říkal Hans, možná, že si ho pletl s kočím...), „my se přimluvíme.“

A přimluvil se.

Stal se ze mne student. Přestože jemnostpán direktor Holmann vrtěl hlavou a vztekle pošvihával rákoskou v ruce, jaké ciráty to dělají s tím klukem ševcovským, začal jsem denně šlapat do kopečka na Mělník a v primě A jsem byl brzy jako doma.

A najednou to na mne trhlo: latina, řečtina, matematika. (Kdepak indiánské plížení u Labe!) Ale já se učil jako šroub, snad na vztek panu direktorovi a abych naší mámě a tátovi udělal radost.

Tenkrát bylo té radosti po českých chalupách z gruntu málo.

Pravda, kníže pán na začátku války tátu před vojnou vyreklamoval, takže nemusel rukovat. Ale na jak dlouho? Rakousko a Jeho apoštolské Veličenstvo císař a král František Josef I. (řechený Franta Procházka) potřebovali každého vojáčka. Tak jsme se doma pořád báli a maminka začala od toho strachu celá scházet. Každou novou vyhlášku o odvodech a asentýrkách oplakala.

A pak tady byla ještě jiná věc, bída začala brát chalupy šturmem. Už se přestala plížit. Deputátu bylo málo a za peníze se toho moc nepořádilo. Direktor Holmann honil lidi do práce ve dne v noci a hlídal jako ostráž, aby si nějaká babka neodnesla z pole ošatku brambor nebo košík lupení pro králíky. A na mne měl zvlášť spadeno. Snad proto, že jsem byl student-sekundán, a přitom jen kluk ševcovská prťácká...

Jednou, bylo to takhle před Vánoci v sedmnáctém roce, pořádal kníže pán zaječí hon. Hořínský zámek zazářil starodávným leskem a noblesou. Panstva, komoňstva a vysokých důstojníků se k nám sjelo v nevídaném počtu. (Někteří z nich už asi taky začínali mít vysoko do žlabu a těšili se na bohatou tabuli a na poslední leč.)

My kluci ze dvora, ale i dospělí, kočové, čeledíni, koňáci, Švýcaři a co já vím, jak se všichni jmenovali, jsme dělali honce.

Střílelo se jako o božím těle, při posledním halali vyřadili – já nevím – aspoň stovku nebo dvě stovky zajíců a k večeru ty ušáky odvážel kočí ze dvora Jáchym s hajným, panem Vondráčkem, na žebříňáku nahoru do města. Prý pomašírujou do Prahy, aby místodržitelskému c. k. panstvu zpestřili vánoční stůl.

V koutku duše jsme my kluci-honci doufali, že taky oblízneme nějakou tu zaječí pečínku. Byl to starodávný zvyk. Ale nic, všechno, co nepřijde na knížecí tabuli, do Prahy!

Vzácný pan – jako pan Fořt – nám vtiskl do dlaně pár krejcarů a koukejte mazat! Jemnostpán direktor Holmann nařídil.

A tenkrát se to ve mně všechno zavařilo takovou divnou hořkostí. Odjakživa si z každého zaječícího honu odnášeli honci nějakého macka, jednoho třeba pro dva, pro tři, rozdělte se, chaso. A tentokrát nic? Máma se od rána tolik těšila, že zase jednou dá těm svým věčně hladovým krkům pořádně najíst – (bylo nás doma pět!) – vlastně jen proto jsem se ve škole dovolil z posledních dvou hodin, a zrovna byla latina a dějepis, brali jsme punské války a pan profesor Černý tak nádherně vykládal o Hannibalovi a Scipiónovi a o bitvě u Kann. (Všichni kluci ze třídy Hannibalovi proti Římanům fandili!) O to všechno jsem přišel a zajíce nepřinesu? To teda ne!

Už u brány parku jsem si všiml, že Jáchym ucpal mezery mezi žebřinami chvojím. Ale přesto mu se tam nějaký ten ušáček vykukoval z vozu. Co kdyby – co kdyby cestou vypadl? Ztratil se? Jen co je pravda, hajní zajíce pořádně svázali a naložili je do žebřináku na bidlech po deseti kusech – jenže kdopak za to může, když se takový ušák, neposeda i po smrti, cestou do kopce na Mělník z bidla sesmekne a vypadne mezi žebřinami na zem... Jáchym? Nebo pan hajný? Snad se nebude kníže pán handrkovat o zajíce?

Plížil jsem se za vozem jako opravdový náčelník Siouxů.

Když přijel Jáchym s žebřinákem pod vinici svátého Václava, pomalu už se šerilo. Ve vzduchu poletovaly velké sněhové vločky (my kluci jsme jim říkali „sedláci“) a Labe dole pod strání bylo černé a tmavé a vypadalo hrozně cize. I Vltava v dálce se zdála být přívětivější. Vůz jel do kopce krokem, hajný na kozlíku pokuřoval

z faječky, kola občas nadskočila ve výmolu nebo drcla o kámen a mně najednou poskočilo srdce.

Při jednom takovém drcnutí vyklouzla vzadu na voze mezi chvojím zaječí hlava, pak celé tělo a ušák visel dolů mezi žebřinami za běhy a klímbal se sem tam, sem tam...

Několikrát jsem polkl. Spadne, určitě spadne! Někdo ho najde a pěkně si pošmákne, někdo, kdo třeba vůbec nikdy nedělal honce a nemusel se omlouvat z hodiny dějepisu. Najde ho někdo, kdo ho ani nepotřebuje, jeho máma nečeká, že jí přinese oběd a večeři pro pět hladových krků.

Rozhlédl jsem se po silnici, vytáhl z kapsy kudlu, otevřel ji, pohladil nápis „Sarajevo“ (všechny klukovské nože mívaly tenkrát na plechové střeňce nápis „Sarajevo“), přiskočil jsem po špičkách zezadu k vozu – šmik, šmik – a už byl ušák pod kabátem!

Než bys řekl švec, přelezl jsem plot vinice a zavrtil jsem se mezi štoky suché a zahnědlé révy, že by mě tam ani nejbystřejší indiánský zvěd nevypátral. Nikdo mě neviděl určitě nikdo, utěšoval jsem se. Hajný klidně pokuřoval na kozlíku, kočí Jáchym práskal bičem, vůz se zajíci šplhal do kopce jako velký ospalý brouk a shora od Mělníka přijížděla bryčka, mójela rychle žebříňák, pan Vondráček s Jáchymem uctivě pozdravili a já jsem najednou docela určitě věděl, že se utěšuji marně.

V bryčce seděl milostpán direktor Holmann. Asi si byl ještě něco narychlo zařídit v kancelářích na Pšovce a teď se vracel do zámku na poslední leč. Jestli mě někdo mohl vidět, byl to jen a jen on. Těm jeho pichlavým očím nic neujde.

A neušlo...

Druhý den ráno jsme měli první hodinu matematiku a další hodinu zeměpis. Pan císařský rada profesor Henych mě vyvolal z Austrálie a z Oceánie, dostal jsem jedna minus a sotva jsem si stačil vítězoslavně sednout do lavice, zaklepal na dveře sekundy A školník pan Metelka, s úřední zřízeneckou čepicí na hlavě, a prý Baštýř má jít – jestli císařský pan rada, jako pan profesor, dovolí – štando pede do dějepisného kabinetu. Vzkazuje to třídní sekundy, pan profesor doktor Černý.

(Ó, náš pan školník si potrpěl na tituly! Čím více jich bylo, tím více zářila jeho ruměná dobromyslná tvář.)

Hrklo ve mně jako ve starých švarcvaldkách. Zajíc! Už je to tady!

„Tak běžte, Baštýři, běžte,“ pokynul mi císařský pan rada milostivě.

(Páni profesori nám usmrkancům na gymnáziu vykali. Rovnou od primy. Už tím se mělo dát najevo, že jsme něco víc než ta klukovská rota z měšťanky, kterým páni odborní učitelé tykali a snad je dokonce mohli občas i pohlavkovat nebo jim stříhnout rákoskou několik šňupek na dlaň. To by u nás nešlo. Kdepak. U nás bylo všechno slavnostní a vážné. I tresty. Karcer, dvojka nebo trojka z mravů a pak – consilium abeundi – doporučení rodičům, aby si nezdárného studenta vzali z gymnázia domů – jinými slovy vyloučení ze školy... Někdy jsme těm klukům měšťankářům opravdu záviděli. Vyřídít si

všechna svá trápení jenom tím, že nastavíš dlaň. Jak rád bych ji byl právě teď nastavil a hrdinně trpěl...)

„Tak copak jsi provedl, ty kluku rošťácká?“ vyzvídal pan Metelka.

(Náš pan školník nikdy studentům nevykal, ani oktávánům ne, pro něj jsme byli pořád „ty a ty“ a občas přihodil ještě k tomu „ty“ nějaké ozdobnější slůvko, až se celá chodba rozesmála. Byl to správný školník a bylo dobře být s ním zadobře.

Často nám prozradil na pány profesory lečjaké důvěrnosti, varoval, že pan císařský rada zrovna nemá náladu a že zkouší jako posedlý, upozornil na svátek našeho profesora matematiky, poradil, jaké vínečko mu chutná, – a to pak byly dvě tři hodiny matematiky hotový ráj!

Kolikrát se nám zdálo, že v tom odvěkém boji študáků a kantorů stojí pan Metelka na správné straně zákopů, kolikrát nám jeho vzácné a moudré rady pomohly.)

„Nevíte, jakou má pan doktor náladu?“ odpověděl jsem na otázku otázkou.

„Mračí se, až hrůza,“ povzdechl si školník. „První hodinu se po panu doktorovi ptal lobkovický pan direktor Holmann. Byl u něho v kabinetě hodnou chvíli. A sotva odešel, pan doktor Černý mě poslal pro tebe. Prý, pane Metelka, že se dávám panu císařskému radovi poroučet, a ať mi pošle do kabinetu Baštýře, toho zatra-! Opakoval Metelka svědomitě. „Copak jsi provedl?“ vybafl na mne.

Tak já jsem najednou zatra-Baštýř, napadlo mi lítostivě.

Ještě včera, když mě doktor Černý pouštěl z dějepisu na hon, usmál se na mne a povídá: „Baštýři, jiného bych nepustil. Ale o vás vím, že se to doučíte, vidíte?“

„Ano, prosím,“ vydechl jsem. „Já mám dějepis rád.“

„Tak si běžte,“ poklepal mi na rameno. „A koukejte knížeti pánu nadehnat hromady zajíců.“ To řekl tak nějak zatrpkle, jako by věděl, že jít musím a že když táta ševcuje u Lobkoviců, že jeho kluk musí skočit na písknutí panské píšťalky, i kdyby měl třeba latinu a dějepis a braly se punské války.

To bylo včera.

A dnes?

Jemnostpán direktor Holmann věděl, kam zatnout, aby to nejvíc bolelo. Zatracená úskočná bledá tvář! Zatracený Rakušák!

„Tak ty mi nepovíš, co jsi provedl?“ huboval potichu pan Metelka.

Už jsme byli skoro před dveřmi kabinetu.

Udělal jsem ještě dva tři kroky a zastavil jsem se.

Z kvarty B bylo slyšet, jak profesor matematiky Beniško zkouší Pythagorovu větu – „A plus Bé a to celé na druhou rovná se? Nu tak? Bude to?“

„Řeknu, abych to neřekl vám,“ zašeptal jsem.

Brunátná kníratá tvář pana Metelky se rozzářila. (Byl zvědavý jako pavlačová drbna a my kluci to věděli.) Zastavil se a vyčkávavě přešlápl z nohy na nohu. „Tak to vysyp!“